

Het verband tussen de wetgeving van de Heilige-Graforde en die van de orde van Prémontré in de XIIe eeuw

SUMMARIUM

Inde ab ineunte saeculo undecimo, extat Ordo Canoniorum S. Sepulchri. Canonissa ad hunc Ordinem pertinens in praesenti inquisitione accurato examini subicit legislationem fundamentalem tum Ordinis S. Sepulchri tum Ordinis Praemonstratensis.

Quod ad regulam S. Augustini spectat, ab utroque Ordine dicto admissam, exponit Soror Hereswitha utrumque illum Ordinem « regulam » illam, si non ab ipsis incunabulis Ordinis Praemonstratensis, paulo post tamen quaevisse in sic dicta « Regula recepta ».

Quod vero ad Statuta utriusque Ordinis spectat, patet Statuta illa inde ab initiis Ordinum permagnam similitudinem prae se tulisse. Quatenus autem sit propositio Statutorum primitiva ex qua uterque Ordo hausit, non adeo clare hucusque determinari potest. Haec vero conclusio admittenda proponitur: Aderat forma quaedam primitiva Statutorum Canoniorum regularium; quae forma primitiva postea, quibusdam additionibus adiectis, in Statutis subsequentibus assumpta ac « adaptata » fuit. Istis conclusionibus in hac inquisitione propositis, non spernenda apponitur confirmatio iis quae in *Anal. Praem.*, XLIV et XLV, 1968-1969, a Dr. Milis exposita fuerunt. Speciatim ubi ab isto Dr. Milis proponitur atque admittitur forma primitiva Statutorum illorum. Quae forma primitiva a Dr. Milis exprimitur siglo: Py. (Cfr. *Anal. Praem.*, XLIV, 1968, p. 181 s.).

INLEIDING

In dit artikel hebben we gepoogd te verduidelijken welk verband er bestaat tussen de wetgeving van de Heilig-Graforde en die van Prémontré, in de XIIe eeuw.

Vooreerst wordt in 't kort de oorsprong der Heilig-Graforde gesitueerd; om dan over te gaan tot een vergelijking van de *basiswetgeving* van beide Orden in de XIIe eeuw.

a) *Regel van Augustinus*. Deze vergelijking voerde ons tot het besluit dat de tekst van die Regel in de Heilig-Graforde gevolgd, de « regula recepta » (= RR) is; de tekst gevolgd in de Orde van Prémontré oorspronkelijk die is van de « Ordo monasterii » (= OM), maar van in het tweede kwart der XIIe eeuw, eveneens de RR.

b) *De Ordestatuten*. We vergeleken de tekst van de oudst-gekende uitgave der Statuten van de Heilig-Graforde, daterend van 1742, — maar opklimmend tot de XIIe eeuw —, met de drie twaalfde-eeuwse versies die voor de Statuten van Prémontré zijn gekend, nl. die van vóór 1131, die van vóór 1161-1171 en die van 1171-1177. Dit voerde ons tot het besluit: dat SS (Sancti Sepulchi = H. Graf) en PM (Statuta Praem.; uitgave Martène) de indeling in vier distincties gemeen hebben en daarin capitula met gedeeltelijk gelijklopende tekst voorkomen.

— dat sommige teksten van SS naar inhoud dezelfde zijn als die van PW en PM, maar in verkorte vorm voorkomen in SS en PM.

— dat sommige teksten van SS sterker overeenkomen met die van PW en PMi, dan met die van PM, zodat we de conclusie van L. Milis, betreffend de tekst PMi, ook de meest passende vinden voor SS., nl. dat de SS-versie teruggaat op [Py], verloren gegane tekst daterend van ca. 1145. Dit besluit is vooral gegroeid door volledige vergelijking van SS met PM en met het grootste deel van PW en tenslotte met de tekst PMi, opgenomen in de studie die de uitgever ervan, L. Milis, aan die tekst wijdde.

Ter verduidelijking van de steekproeven, die als voorbeelden van overeenkomst van de SS-tekst met de Premonstratenzerversies, werden aangehaald, werd beroep gedaan op verschillende lettertypes:

- de delen die de Heilig-Grafstatuten gemeenschappelijk hebben met een der Premonstratenzer versies, werden uit klein romein gezet;
- de delen niet voorkomend in de tekst der Heilig-Graforde werden cursief gedrukt;
- de delen eigen aan de Heilig-Graforde alleen, staan in vetjes aangeduid.

We wijzen erop dat geen rekening werd gehouden met verschil van letters bij overeenkomstige woorden (b.v. naamvalsuitgangen, tijdsgebruik bij werkwoorden) om in een ander lettertype gezet te worden, enkel dus met volledige woorden. — De spellingseigenaardigheden van

de verschillende teksten die werden vergeleken, werden behouden (b.v. lintheos werd niet verbeterd in : linteos).

— Eveneens werd geen rekening gehouden met verplaatsing van zinnen of van onderdelen daarvan, waar die mocht in de teksten voorkomen.

Volgende sigels werden gebruikt :

- SS = *Statuta Canonorum regularium Ordinis SSmi Sepulchri Monasterii Sanctae Crucis*, Leodii, apud Berth. Collette, 1742.
- PW = Premonstratenzer-versie van vóór 1131. Hs. München, Staatsbibliotheek, Cls. 17174, 11r-39v.
Uitg. R. VAN WAEFELGHEM, *Les premiers statuts de l'ordre de Prémontré*, in : *Analectes de l'ordre de Prémontré*, IX, 1913, p. 1-74.
- PMi = Premonstratenzer-versie van vóór 1161-1171. Hs. Oxford, Bibliotheek Bodleian. Codex Ashmolean 1285 collectio constitutionum Praemonstratensium; (fragmentaria). Uitg. L. MILIS, *De Premonstratenzer-Wetgeving in de XIIe eeuw*, I, in : *Analecta Praemonstratensia*, XLIV, 1968, p. 181-214; II, in : XLV, 1969, p. 109-116.
- PM = Premonstratenzer-versie van 1171-1177. Hs. Parijs, Bibliothèque nationale, fonds lat. 14762, 223r-240r. Uitg. E. MARTÈNE, *De antiquis ecclesiae ritibus*, 3e uitg., Venetië, 1783-1788, dl. II, p. 323-336.

OORSPRONG VAN DE HEILIG-GRAFORDE

Nadat in juli 1099, tijdens de Eerste Kruistocht, de stad Jerusalem was ingenomen, vestigde Godfried van Bouillon er in de kerk van het Heilig Graf of van de Verrijzenis van de Heer, een Latijns kapittel van kanunniken. Patriarch Gibelinus (1108-1112) verplichtte de kanunniken van die kathedraal, naar het voorbeeld van de « goede » kerken, inzonderheid die van Lyon en Reims ¹⁾ tot de gemeenschappelijk tafel. In 1114

¹⁾ P. GRECH, *Les chanoines du Saint Sépulcre (1099-1299)*, (Institut catholique de Toulouse, Faculté de droit canonique 1958, Dissert.), 266 p., p. 15-23. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters van het Heilig Graf in het prinsbisdom Luik vanaf hun ontstaan tot aan de Fransche Revolutie 1480-1798*, Univ. Leuven, Publicaties der Geschiedenis en der Philologie, 3de reeks, 4de deel, Leuven/Antwerpen, 1941, 3-4, p. 251-252. — Id., *De priorij van reguliere kanunniken van het Heilig Graf te Sint-Odiliënberg, 1467-1639*, in : *Augustiniana*, XXI, 1971, fasc. 1-2, p. 94-144, hfst. 1. — *Cartulaire de l'église du*

verplichtte patriarch Arnulf van Choques (1112-1118) de kapittelkanunniken de kloosterregel van Sint Augustinus aan te nemen ²⁾. In 1122 werd het regulier kapittel officieel erkend door paus Callixtus II en daardoor was de Heilig-Graforde tot stand gekomen ³⁾.

BASISWETGEVING

a) *Regel van Sint-Augustinus*

Evenals de Orde van Prémontré, ontstaan in 1121-1122, behoort de Heilig-Graforde tot de grote familie van reguliere kanunniken, of « ordo canonicus », waarvan de meesten de regel van Sint Augustinus volgen. Beide orden : Prémontré, gesticht door Sint Norbertus en gezellen in de eenzaamheid van Prémontré, en Heilig-Graforde zijn de vrucht van de hernieuwingsbeweging in de Kerk, meestal genoemd Gregoriaanse hervorming (1050-1200) ⁴⁾. Volgens Ch. Dereine ⁵⁾ behoort elk van beide nochtans tot een verschillend type van kanonikale gemeenschappen ; de Heilig-Graforde nl. tot het type van de « Ordo antiquus » of eigenlijk hervormde kapittels, met gematigd strenge leefregel ⁶⁾, en die

Saint Sépulcre de Jérusalem, uitg. E. DE ROZIÈRES, Parijs, 1849 ; of in MIGNE, PL, CLV, kol. 1105-1262), nr. 42 : Constitutio ut canonici insimul comederent, p. 79-80.

²⁾ *Ibid.* — *Cartulaire du S. Sépulcre* ; nr. 25 : Privilegium Arnulfi Patriarche. Transmutatio canonicorum secularium in regulares quam fecit Arnulfus (niet van « Rohez », maar van « Choques »), cfr. Zr. M. HERESWITHA, *Arnulf van Choques*, in : *Nat. Biogr. Woordenboek*, III, Brussel, 1968, kol. 47-50) patriarcha, assentiente rege Balduino primo, et de his que eis constituit ad victum et vestitum eorum (p. 44-47), p. 46 : « ... Monebam enim ut communiter viventes vitam apostolicam sequerentur, et regula beati Augustini vita eorum canonicè regeretur, ut Domino Jhesu Christo eorum devotius placeat servitium... ».

³⁾ *Supra*, p. 7, vn. 1. — *Cartulaire du S. Sépulcre*, nr. 14 : Aliud privilegium Calixti II pape, de confirmatione Canonicorum Regularium et eorum possessionum, p. 15-17 ; nr. 37 : Privilegium Calixti pape, p. 72-73.

⁴⁾ *Supra*, p. 7, vn. 1. — Ch. DEREINE, *Chanoines*, in : *Dict. d'Hist. et de Géographie ecclésiastiques* (= DHGE), XII, Paris, 1951, kol. 353-405. L. MILIS, *L'ordre des chanoines réguliers d'Arrouaise. Son histoire et son organisation de la fondation de l'abbaye-mère (vers 1090) à la fin des chapitres annuels (1471)*, Brugge, 1969, I, p. 79-92. — *Les statuts de Prémontré réformés sur les ordres de Grégoire IX et d'Innocent IV au XIIIe s.*, uitg. door Pl. LEFÈVRE, in : *Bibliothèque de la Revue d'Hist. eccl.*, fasc. 23, Leuven, 1946, VII-X.

⁵⁾ Ch. DEREINE, *Chanoines*, in : *DHGE*, XII, kol. 379-386.

⁶⁾ *Ibid.*, kol. 379-382. Deze hervormde kapittels leefden volgens het « Praeceptum » (= RA) of de Regula Recepta (= RR).—A. THOMAS, *De oudste constituties van de Domini-canen (1215-1237)*, met uitgave van de tekst, in : *Bibliothèque de la Revue d'Histoire eccl.*, fasc. 42, Leuven, 1965, 2-3, p. 8-14.

van Prémontré tot het type van de « Ordo novus » of nieuwe communiteiten door geestelijken opgericht, met strengere leefregel⁷⁾ van de Ordo Monasterii (= OM).

Als men de regel die de « Statuta canonicorum regularium ordinis SSmi Sepulchri monasterii S. Crucis » (1742)⁸⁾ voorafgaat, toetst aan de uitgebreide studie die L. Verheijen⁹⁾ aan de regel van Augustinus heeft gewijd, komt men duidelijk tot de conclusie dat het de tekst is van de Regula recepta (= RR) d.i. de tekst bestaande uit de eerste zin van de Regula Monasterii (= OM), zin die luidt : « Ante omnia, fratres carissimi, diligatur Deus, deinde proximus, quia ista praecepta sunt principaliter nobis data » en verder uit de tekst van het « Praeceptum », gekend onder de beter niet te gebruiken benaming « regula tertia » (= RA). Volgens L. Verheijen is het « Praeceptum » de enige kloosterregel door Augustinus geschreven¹⁰⁾. Al de gekende teksten van de XIIIe tot en met de 17^e eeuw van de Regel van Augustinus gebruikt in de Heilig-Graforde, handschriften zowel als gedrukte exemplaren, en dit hetzij in Italië, in Spanje, in Polen of in de Nederlanden, zijn exemplaren van de « Regula recepta » (= RR)¹¹⁾. Op enkele varianten

⁷⁾ *Ibid.* — Genoemd veelal OM, maar volgens L. VERHEIJEN (*La règle de Saint Augustin*, 2 dln, Parijs, 1967; I : *Tradition manuscrite*, 477 p., II : *Recherches historiques*, 258 p. Speciaal I, p. 117-179; II, p. 7-18, 205-212), beter niet geheten, *regula secunda* », kenmerkt zich vooral door : lange, strenge vasten, altijd vleesderven (= abstinence totale de viande), voortdurend stilzwijgen, kleding (Ch. DEREINE, *Le premier ordo de Prémontré*, in : *Revue Bénédictine*, LVIII, 1948, p. 48-92, speciaal p. 90-92. — *Id.*, *Chanoines*, in : DHGE, XII, kol. 379, 382-384, 396, 389-390. — Pl. LEFÈVRE, *Prémontré, ses origines, sa première liturgie, les relations de son code législatif avec Cîteaux et les chanoines du Saint-Sépulcre de Jérusalem*, in : *Analecta Praemonstratensia*, XXV, 1949, p. 96-103, Speciaal 96-99.

⁸⁾ SS (zie gebruikte Sigels, *supra*, p. 7) p. 7-17 : regeltekst ingedeeld in acht hoofdstukken.

⁹⁾ *Supra*, p. 9, vn. 7.

¹⁰⁾ L. VERHEIJEN, *o.c.*, I, p. 123-124, 211-233; II, p. 1, 9, 17, 95-96, 117-120. — L. MILIS, *L'ordre ... d'Arrouaise*, I, p. 79-84, 110-112, 178-179.

¹¹⁾ Twee gedrukte teksten van Polen. De eerste : *Constitutiones in generalibus capitulis ordinis canonicorum regularium custodum S. Sepulchri Domini Hierosolymitanae Miechoviae ... 1585, 1587, et 1598, celebratis sancit...* Brunsbergae. Excudebat Georgius Schönfels, 1598, p. 1-7; de tweede, een herdruk van de eerste, daterend van 1627 en volgend op de : *Constitutiones secundi generalis Capituli Miechoviensis ordinis Canonicorum regularium Custodum S. Sepulchri Domini Hierosolymitani*, ab ... D. MATTHIA LUBIENSKI, episc. Chelmen. eiusdem Ordinis Praeposito Generali, Miechoviensis ... anno Dni MDCXXV celebrati, Cracoviae, Francisc. Caesarii, 1627. Een handschrift van Zaragoza in Spanje : *Regla de San Augustin*, aangepast voor vrouwen (volgens mededeling van Dr. A. Beltram, 1970, deken van de faculteit Wijsbegeerte en Letteren, Universiteit

na zijn de teksten van Culemborg en die van Hoogeruts gelijk. En op een paar van die varianten na is de tekst van Culemborg identiek aan de kritische uitgave van L. Verheijen. Algehele dan de andere versies die werden geciteerd, zijn die van Culemborg en van Hoogeruts trouw gebleven aan de eerste presentatie van de RR ¹²). Het veertiende-eeuwse handschrift van de Sint-Augustinusregel dat berust in het Heilig-Grafklooster te Zaragoza en de zestiende-eeuwse Nederlandse tekst bij de commentaar van Hugo van St. Victor, handschrift van het Sepulcrinessenklooster van Sint-Truiden, zijn beide eveneens exemplaren van de RR ¹³).

Zaragoza), daterend uit de 17^e eeuw. ARCHIEF, *Monasterio del S. Sepulcro Zaragoza*, Bibl. m. Ba/1a. Het hs. is ingedeeld in zes hoofdstukken; later is er met potlood in aangeduid, een indeling in twaalf hoofdstukken. De tekst (16 p.) is ingebonden samen met de: *Constituciones hechas y ordenadas en visita, para la Reverenda Priora y Religiosas del Convento del S. Sepulchro de la ciudad de Çaragoça*, por ... Don PEDRO VALSORGA, prior de la yglesia collegial de Canonigos Reglares del S. Sepulchro de Calatayud, Prelado y Superior ordinario inmediato de dicho convento, ÇARAGOÇA, 1626, 52 p.

Het handschrift van [1518], priorij « Jerusalem » te Culemborg, (zonder indeling in hoofdstukken) met in de dwarsstreep van de aanvangshoofdletter A, geschreven: 1 2 6 1, BIBLIOTHEEK THEOLOGISCHE HOGESCHOOL, AMSTERDAM (= BTHA), Hs. nr. 5000A29, *Getijden en gebeden*, fol. (110r-125r), *Regula eximii doctoris et episcopi Augustini*, bladgrootte 118 × 85 mm, lederen band (128 × 95 mm). — Cfr. *De priorij ... van het H. Graf te S. Odiliënberg*, in: *Augustiniana*, XXI, 1971, fasc. 1-2, p. 94-144, fasc. 3-4, : Dl. II, hfst. I en II.

Het handschrift: *Rituaal van Barletta* in Apulië (Zuid-Italië), geeft op fol. 227-229 de regel van S. Augustinus, die begint: « Ante omnia, fratres carissimi, diligatur Deus... » en eindigt: « ... oret ut et debitum dimittatur et in temptationem non inducatur. Amen ». Ch. KOHLER, *Un rituel et un bréviaire du Saint-Sépulchre de Jérusalem (XIIe-XIIIe siècle)*, in: *Revue de l'Orient latin*, VIII, 1900-1901 (Parijs), p. 382-500; I, *Rituel de l'église patriarchale de Jérusalem (Saint-Sépulchre)*, conservé à Barletta en Pouille, p. 391-469; daarin op p. 437). Deze tekst kon niet ter inzage bekomen worden. Volgens Ch. KOHLER is het een *Rituaal* en een *Directorium* (p. 389) geschreven na 1202, voor 1269, waarschijnlijk tussen 1230 en 1244, toen het kapittel opnieuw verbleef in de Heilig-Grafkerk te Jeruzalem (p. 443-451).

¹²) Dit na inzage en vergelijking van de teksten met wat L. VERHEIJEN (o.c., I, p. 123-124, 211-233, 417-437) aangeeft, behoren alle tot de RR, en wel tot de groep Ashburnham, in voege in Noord-Frankrijk, streek waarvan Arnulf van Choques afkomstig was. Cfr. *supra*, p. 000, vn. 2.

¹³) ARCHIEF H. GRAF BILZEN, A 17 = V 17, Boek 10, p. 17: na de legende van Odilia, volgt p. 4: *Hier begint die expositie ende uitleggingen: die welke Hugo van Sinte Victor gedichtet heeft op die regula van Sint Augustijn onsen heilighen vader ende bisschop*. ARCHIEF MONASTERIO S. SEPULCRO ZARAGOZA, Ba/1: *Regula fratrum atque sororum Sepulchri edita a Beato Augustino episcopo yponensis ecclesie et nunc lacius explanata* (gotisch schrift, einde 14^e eeuw. Volgens L. VERHEIJEN (Brieven, Parijs, 1966, 18 sept. en 1967, 11 aug.) stemt de tekst overeen met een van de oudste representanten van de

De wens van vele reguliere kanunniken van de « Ordo antiquus » naar grotere strengheid, en van die van de « Ordo novus » naar een vermindering van levenswijze, riep, volgens Ch. Dereine, ca. 1125 tussenvormen in het leven. De Heilig-Graforde, die vanaf haar ontstaan tot de « Ordo antiquus » behoorde en vanaf 1114 de regel van Augustinus aannam, volgde ten laatste vanaf in 1122-1124 de RR. De Orde van Prémontré, die oorspronkelijk de OM-tekst had, nam van in de loop van het tweede kwart der twaalfde eeuw eveneens de RR aan.

De resultante van die evolutie en onderlinge beïnvloeding was dat de RR haast algemeen werd in de kloosters en Orden van reguliere kanunniken ¹⁴⁾ en dat de mindere of grotere strengheid van observanties is vastgelegd in eigen statuten.

b) Statuten

De benaming « Statuten » wijst op het wetboek dat de organisatie bepaalt van meerdere kloosters die eenzelfde levenswijze zijn toegedaan; de « Constituties » zijn eerder een beschrijving van de levenswijze ¹⁵⁾.

De Statuta van Hoogeruys, 1742 = SS, bevatten geen inhoudstafel ¹⁶⁾. We sommen hier de voornaamste punten van hun inhoud op.

- p. 3- 6 - Voorwoord van prinsbisschop Joris Lod. van Berghe
- 7- 17 - Regel van Sint Augustinus
- 18- 79 - Statuta (= SS) in vier delen
- 79- 97 - Besluiten uitgevaardigd door algemene kapittels van de Orde, of door een algemene visitator of bij gelegenheid van het kapittel van de Germaanse Ordesprovincie in Denkendorf gehouden ¹⁷⁾
- 97-103 - Besluiten van het kapittel van de Nedergermaanse

groep Ashburnham. De in het handschrift, tussen de commentaar, in rood geschreven tekst van de « regula recepta » is zeer corrupt, niet alleen ten opzichte van de oorspronkelijke tekst, maar zelfs ten opzichte van de door Hugo gebruikte vorm.

¹⁴⁾ Ch. DEREINE, *Chanoines*, in *DHGE*, XII, kol. 386-394. — L. MILLIS, *L'ordre ... d'Arrouaise*, I, p. 83-85, 110-112, 178-180.

¹⁵⁾ A. THOMAS, o.c., p. 32-36. Vanaf de XIIe eeuw komt ook de benaming « Constitutiones » in zwang om een corpus kloosterwetten aan te duiden. L. MILLIS, *L'ordre ... d'Arrouaise*, I, p. 181-188, 218-254, 271-272, 417-522.

¹⁶⁾ *Supra*, p. 6-7. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, p. 253 391-395, : VI, Vergelijking tussen SS en « Statuts, bonnes coutumes et observances de l'ordre du Saint-Sépulchre, 1675, KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK BRUSSEL, Hs. II (5265). — Id., *De priorij ... van het H. Graf te St.-Odiliënberg*, in : *Augustiniana*, XXI, 1971. fasc. 3-4, bijlage 3.

¹⁷⁾ *Ibid.*, fasc. 3-4, hfst. I. — O.a. het algemeen Ordeskapittel van 10 dec. 1299 in Denkendorf. — *Infra*, p. 13.

- Ordesprovincie, jaarlijks gehouden van 1486 tot 1521 ¹⁸⁾
- 103-116 – Ceremonieel van de professie
- 116-119 – Verordeningen gegeven bij de visitatie van het klooster Hoogeruuts, in 1519
- 120 – Nieuwe professieformule (XVIIe eeuw).
- 121-133 – Decreten : 1625, 1631, 1648, 1699, van de vicarissen-generaal van het bisdom Luik.
- 133-135 – Appendix : De officio praefecti scholae.

Uit de vergelijking van deze inhoud met die van de andere gekende Constitutieteksten van de Orde, blijkt dat SS de enige tekst biedt die niet is herzien volgens de bepalingen van het Concilie van Trente, De andere gekende Constituties van Sepulcrijnen, nl. die van Polen en Spanje, zijn wel herzieningen in die zin ¹⁹⁾. Zo is dan de tekst van SS de enig gekende van vóór Trente, voor wat de mannelijke tak der Orde aangaat, zoals voor wat betreft de vrouwelijke tak der Orde, het handschrift : « Statuts et bonnes coutumes » van het sepulcrinessenklooster : Sainte Elisabeth des Bons Enfants, te Luik, de enig gekende tekst is van die aard, die ook dateert van vóór het Concilie van Trente ²⁰⁾.

P. Grech, die in 1958 doctoreerde in het Kerkelijk Recht, met als

¹⁸⁾ Op. p. 103 van SS staat : « Explicuimus Statuta in generali Capitulo, ut plurimum ordinata. F I N I S ». Op. p. 119 : « Pro memoriâ. Statuta Ordinis nostri loci de Henegowe, asservantur Leodii apud Religiosas Sanctissimi Sepulchri vulgo BONS ENFANS, prope sanctum Hubertum, una cum Capitulis Provincialibus servatis in Monte Sanctae Odiliae, sive Sancti Petri juxtâ Ruraemundam de Anno 1486, usque ad Annum 1521 ».

¹⁹⁾ SS is het enige exemplaar. In de *inventaris* van het klooster Denkendorf, van het ARCHIEF DENKENDORF, die ik geheel doornam en die berust in het HAUPTSTAATSARCHIV STUTTGART, staat : « Seite 13 des Repertoriums, als in Büschel 3 verzeichneten : *Statuta der Brüderschaft des Ordens zum Hl. Grab* » vom 1 oktober 1472 (nr. 14), fehlen schon lange Zeit, t.t.z. wel sedert de 17^e eeuw ; — Voor de Constituties van Polen, zie *supra*, p. 9, vn. 11. Voor Spanje, zie : *Constitutiones ecclesiae Sancti Sepulchri Hierosolymitani Bilbilitanae (Calatayud) Urbis*, Zaragoza, 1626, 52 p. Deze werden opgemaakt door het kapittel en de prior Petrus Valsorga, hoofd van de Spaanse Ordesprovincie. Dat ze ontleend zijn ten dele aan oude Statuten van de Orde blijkt uit wat staat in de Voorrede ervan. Men leest daarin : « ... Videntes et animadvertentes in praedicta nostra Ecclesia esse antiquas, et modernas Constitutiones a Prioribus praedecessoribus nostris, et capitulum dictae nostrae Ecclesiae sancitas ... sicque prolixae et confuse scriptas esse, et hoc erat causa ut dictae Constitutiones difficile legerentur, in oblivionem venirent, et ad unguem ut deceet, non observarentur ». Verder blijkt hun ontleend zijn aan oudere statuten ook uit het feit dat ze niet in grote delen werden ingedeeld. Ze tellen enkel 49 achtereenvolgende hfst., ongeveer gerangschikt in volgorde van de oude statuten, maar met weglating van het derde deel : « Tertia de culpis ».

²⁰⁾ Zie *supra*, vn. 16 voor « Ste Elisabeth des Bons Enfants »; voor Zaragoza, zie *supra*, p. 9, vn. 11 : *Constitutiones ... 1626* ».

proefschrift : De Geschiedenis der Heilig-Grafkanunniken (1099-1299), zegt uitdrukkelijk dat de inwendige discipline van de Heilig-Grafkanunniken in Jeruzalem ligt in hun levenswijze die bepaald werd door de « *vita canonica* », de regel van Augustinus en de eigen statuten ²¹). Toch kende hij voor die basiswetgeving niet een « *Liber consuetudinum vel statutorum ecclesiae sacrosancti Dominici Sepulchri Hierosolymitani* » m.a.w. niet de gedrukte tekst SS van 1742. Als bronnen voor de studie daarvan beschikte hij slechts over teksten uit de akten van het kapittel der kanunniken, grotendeels bewaard in het Cartularium van de Heilig-Grafkerk, over liturgische boeken die de kanunniken gebruikten, en over de verordeningen (of zogezegde statuten) in 1299 door Hugo, reguliere kanunnik van het Jeruzalems kapittel, in zijn functie van visitator, gegeven aan de Heilig-Grafkanunniken van Miechow ²²), zetel der Poolse provincie van de Heilig-Graforde ²³). Doch deze verordeningen of zogezegde statuten van Miechow in 1299 gegeven, en die door dezelfde Hugo opgesteld voor Denkendorf ter gelegenheid van het kapittel op 10 december 1299 in Denkendorf gehouden, verschillen onderling van inhoud en komen evenmin overeen met de verordeningen (of statuten) op 3 september 1343 aan Denkendorf gegeven door frater Koenraad de Gellenham, proost van het Ordeshuis te Spiers ²⁴), aange-

²¹) P. GRECH, o.c., p. 54-76, speciaal p. 58-60. — *Supra*, p. 7, vn. 1.

²²) *Ibid.* — *Cartulaire ... S. Sép. de Jérusalem*, passim, vn. 1. — *Les Statuts des chanoines du St. Sépulcre de Miechow, année 1299*, in : P. GRECH, o.c., Appendice IX, p. 250-252, of in : S. NAKIELSKI, *De sacra antiquitate et statu Ordinis canonicorum custodum sacrosancti Sepulchri Hierosolymitani*, Cracoviae, 1625, L. II, hfst. 7. Deze statuten zijn een uittreksel uit : J. VITRY, *Liber Occidentalis Historiae*, Douai, 1597, p. 319-320. Die Statuten beginnen als volgt : « Frater Hugo Sanctae Ecclesiae Hierosolymitanae canonicus, visitator Domorum, per Slavoniam, Ungariam, Poloniam, Bohemiam, Moraviam, ad eandem Ecclesiam pertinentium... Cum vos ad extirpanda vitia... Statuta subscripta condidimus et ordinavimus... : (23 punten) ... Anno Domini 1299 ».

²³) Het Heilig-Graf van Miechow werd gesticht in 1162 door de Kruisvaarder Jaksa Griff bij zijn terugkeer uit het Heilig-Land. De proosdij Miechow werd de zetel van de Poolse Ordesprovincie. Cfr. P. GRECH, o.c., p. 250. ZB. PECKOWSKI, *Miechow*, Krakow, 1967, 511 p.

²⁴) SS, p. 91-97 — HAUPTSTAATSARCHIV STUTTGART (= HSTAST), *Bestand Denkendorf*, Urkunden, nr. 71, oorkonde van 3 sept. 1343, met voorschriften of statuten van de visitator Frater Conrad de Gellenham, proost van het klooster in Speyer. De oorkonde begint aldus : (r. 1-3) « Frater Cuonradus de Gellenham praepositus domus et ordinis dominici Sepulchri extra muros spirenses visitator substitutus a reverendo Domino fratre Hainrico eiusdem / ordinis canonico ecclesiae Hierosolymitanae praeposito domus in Mesirziez olomucensis dyocesis in spiritualibus et temporalibus visitatore et vicario generali / per venerabiles patres patriarcham et priorem generalem pretacte ecclesiae Hierosolymitane per totam Alemaniam specialiter constituto sive deputato. Dilectis / ...

wezen als visitator, namens de proost van het huis te Mezirici in Tsjechoslovakië ²⁵⁾, algemeen visitator voor geheel Duitsland. In deze statuten beveelt hij, namens de algemene visitator, o.a. als volgt: « Item mandamus quod rubrica ordinis regula Sancti Augustini et statuta ordinis et superiorum in dicto monasterio (= Denkendorf) habeantur et ea quae in eisdem continentur devote observentur » ²⁶⁾.

Uit al het voorgaande blijkt dat de Heilig-Graforde Statuten bezat vanaf de XIIe eeuw, maar dat de tot op heden enige gekende tekst daarvan is, die in vier delen, voorkomend van p. 18 tot en met 79 van het boek SS, gedrukt in 1742. Deze tekst werd door Prof. Pl. Lefèvre in 1949 in grote trekken vergeleken met de twaalfde-eeuwse Statuten van de Orde van Prémontré ²⁷⁾, wat hem deed besluiten dat de tekst SS van dezelfde tijd is als die van de Statuten van Prémontré: uitgave PM, dus volgens L. Milis opklimmend tot 1171-1177. Ook kwam Prof. Lefèvre toen tot de conclusie dat de Premonstratenzerversies PW en PM veel ontleenden aan Cîteaux ²⁸⁾. L. Milis komt voor beide versies tot dezelfde conclusie en dateert PW vóór 1131 ²⁹⁾.

Tenslotte wees Prof. Lefèvre in zijn bovengenoemde studie op de overeenkomst van de Heilig-Grafstatuten (SS) met de PM-versie

— *Die Kirche zu Dietbrücke* (Vorstadt von Speyer), in: H. WERNER, *Kloster Denkendorf, Ein Gang durch seine Geschichte*, [1954], p. 28. W. HOTZELT, *Die Chorherren vom Heiligen Grabe in Jerusalem* (mit 6 Abb.), in: *Das Heilige Land in Vergangenheit und Gegenwart*, gesammelte Beiträge und Berichte zur Palästinaforschung, Band II, 1941, p. 107-136, speciaal p. 128-130.

²⁵⁾ HSTAST, *Bestand Denkendorf*, Urkunden, nr. 71, r. 1-3, zie *supra*, vn. 24. Frater Hendrik, proost van het klooster Mesirziez (= het huidige Meziříč, in het Duits Meseritsch), gelegen in het bisdom Olomouc (= Duits: Olmütz), op. 80-90 Km zuid-west van de stad Olmütz, in Moravië (Tsjechoslovakië). Moravië behoorde toen tot de Poolse provincie van de Orde, maar vanaf 1500 behoorde Moravië tot het Ordesgebied van de proost van Neisse, die vanaf 1436 generaal was van de Orde in Silezië. — Zr. M. HERESWITHA, *Reguliere kanunniken van het H. Graf (Sepulcristen)*, in: *Catholica*, dl. II, Hilversum, 1968, kol. 1400.

²⁶⁾ HSTAST, *Bestand Denkendorf*, Urkunden, nr. 71, 3 sept. 1343, r. 20-21.

²⁷⁾ Pl. LEFÈVRE, *Prémontré, ... les relations de son code ...*, in: *Analecta Praemonstratensia*, XXV, 1949, p. 102-103. — L. MILIS, *De Premonstratenzer-wetgeving...*, in: *ibid.*, XLIV, 1968, p. 192-194.

²⁸⁾ Pl. LEFÈVRE, *Prémontré...*, *les relations de son code...*, in: *Analecta Praemonstratensia*, XXV, 1949, p. 100-101.

²⁹⁾ L. MILIS, *De Premonstratenzer-Wetgeving in de XIIe eeuw. Een nieuwe getuige*, I, in: *Analecta Praemonstratensia*, XLIV, 1968, p. 181-214; II, in: *ibid.*, XLV, 1969, p. 5-23.

van de Statuten van Prémontré, en bijgevolg ook onrechtstreeks met de PW-versie ³⁰⁾).

Uit wat nu verder hier wordt uiteengezet, zal dezelfde conclusie dienen getrokken, maar bovendien, door het toetsen van SS aan de Premonstratenzer-tekst : PMi, moet worden besloten dat SS wijst naar een andere versie dan PM, nl. naar een niet gekende tekst door L. Milis [Py] benaamd, versie die te situeren is tussen 1143-1159/1160, vermoedelijk ca. 1145 ³¹⁾).

De Statuten van Hoogeruts : SS hebben gemeen met PM de proloog, de indeling van de stof in vier delen, de groepering van de hoofdstukken ³²⁾. In de Eerste Distinctie telt SS nochtans maar 16 hoofdstukken tegenover twintig in PM. Zo ontbreekt in SS b.v. het hoofdstuk : « De labore », wat geheel normaal is, want in Jeruzalem was er voor de kanunniken geen sprake handenarbeid te beoefenen ³³⁾. — In de Tweede Distinctie tellen SS en PM elk 17 hoofdstukken ; in de Derde Distinctie tien identiek gerangschikte en nagenoeg gelijklopende hoofdstukken. De Vierde Distinctie echter verschilt veel meer ³⁴⁾.

³⁰⁾ P. LEVÈVRE, *Prémontré, ... les relations de son code...*, in : *Analecta Praemonstratensia*, XXV, 1949, p. 101-103.

³¹⁾ Pl. LEFÈVRE (in : *ibid.*, XXV, 1949, p. 102-103) geeft 1174 als datum voor de PM-tekst. L. J. VAN DE WESTELAKEN (*Premonstratenzer-Wetgeving 1120-1165*, in : *ibid.*, XXXVIII, 1962, p. 36-38) beweert dat de PM-tekst dateert uit de jaren 1161-1165. L. MILIS (*De Praemonstratenzer-wetgeving in de XIIe eeuw. Een nieuwe getuige*, in : *ibid.*, XLIV, 1968, p. 192-194) schrijft dat PM, 1171-1177 slechts een geremanieerd afschrift is van een herziening die zich merkkelijk vroeger voorgedaan heeft, nl. van een tekst ontstaan in de jaren ca. 1145.

³²⁾ PM, p. 323-324. — SS, p. 18-20, 40, 60, 72. — *Supra*, p. 11, vn. 16.

³³⁾ PM, Index capitum, p. 324, geeft 19 hfst. op. De tekst bestaat uit 20 hfst., p. 325-328. Hiervan ontbreken in SS : cap. VII .Quando ministri majoris missae indui debeant ; cap. VIII de Labore ; cap. XI Quomodo se habeant fratres post Vesperas, en cap. XVIII De Infirmis qui non sunt in infirmitorio.

³⁴⁾ PM., p. 324, 2^a Distinctio, p. 328-332 ; 3^a Distinctio, p. 332-334. — SS 2^a Distinctio, p. 40-59 ; 3^a Distinctio p. 60-71 ; De Vierde Distinctio SS (p. 72-79), ingedeeld in 9 hfst., komt slechts gedeeltelijk overeen met PM (p. 334-335), ingedeeld in 16 hst. SS, cap. 1 = ten dele aan cap. 1 en 2 van PM, SS, cap. 2 = plus minus aan cap. 4 van PM, SS, cap. 3 = plus minus aan cap. 5 van PM, SS, cap. 4 geeft een verkorte vorm van cap. 7 van PM, SS, cap. 5 geeft een verkorte vorm van cap. 12 van PM, SS, cap. 6 en 7 geven een verkorte vorm van cap. 13-14 van PM, SS, cap. 8 is ten dele gelijk aan cap. 15 van PM en het begin van « Terminus Rasurae », SS, cap. 9 is plus minus gelijk aan cap. 16 van PM.

Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, p. 394-395. — *Supra*, p. 11, vn. 16.

Zinswendingen en bewoordingen zijn, op minieme uitzonderingen na, doorlopend dezelfde. Daarbij dan uitzondering gemaakt voor de benaming « patriarch » in SS steeds gebruikt om het hoofd van het kapittel aan te duiden (wat duidelijk wijst op de oorsprong van de Heilig-Graf-orde), waar de Premonstratenzer-teksten natuurlijk de benaming: « abbas » geven. Bij Prémontré wordt het hoofd van elk autonoom klooster: abbas betiteld, bij de Heilig-Grafkanunniken: proost, of prior ³⁵). — Om de kanunniken te beduiden, gebruikt SS. de term: « fratres et canonici »; de Prémontré-teksten alleen « fratres » ³⁶).

Een willekeurig voorbeeld om de overeenkomst van de SS-tekst aan te duiden met die van de Premonstratenzer-statuten biedt de hiervolgende vergelijkingstabel.

³⁵) SS, p. 21, 25, 26, 29, 32, 36, 46, 56, 58, 68. Bij nader toezien valt in Distinctio 2 op dat cap. I en cap. II dezelfde titel dragen (p. 40-41): De Priore. (Gebeurde het omdat er in 1742 geen patriarch meer was?). Nochtans staat op p. 40, bij de opsomming van de hoofdstukken van het Distinctio 2: « Capitulum primum: De Priore Patriarcha absente » en « Capitulum secundum: De Priore praesente Patriarcha. In cap. I wordt nergens de patriarch vernoemd; in cap. II (p. 41-42) daarentegen herhaaldelijk. B.v. « ... Prior debet in refectorio et in ecclesia et si processio fuerit presente Patriarcha primum locum sinistro choro tenere... (p. 41, r. 6) ... De coetero absente Patriarcha intus vel foris ... locum tamen Patriarchae in ecclesia non occupabit, ... si Patriarcha in monasterio non fuerit » — Zie *supra*, p. 13-14 en vn. 25. — L. MILLIS, *L'ordre d'Arrouaise*, I, p. 112, 178-180. — *Infra*, *Tabel van steekproeven*, p. 17-19.

³⁶) SS, *passim*. In SS, Distinctio 2, cap. I (p. 41, r. 17-18) komt eenmaal voor: « debet in Capitulo canonicis et fratribus et conversis injungere et... ».

De Cantore [et solatio ejus]

(Dist. 2, cap. 5, p. 44-46)

De Cantore

Cantor debet stare in dextro choro et succentor in sinistro; et unusquisque in choro suo fratres ad vigilandum et cantandum excitare, negligentias de antiphonis, psalmis, responsoriis, ymnis atque versiculis inponendis unusquisque in suo et in altero, si alter non emendaverit, corrigere; ut fratres *ordinate* stent vel sedeant providere; in festis duplicibus chorum custodire, et ad omnes horas ymnos incipere et antiphonas inponere. *Porro cantor pro qualibet negligentia, succentor vero pro intolerabili in altero choro possunt transire et etiam de suo in altero negligentias, si necesse fuerit emendare.* Cetera ad cantorem pertinentia, cantore presente et exoccupato, succentor facere non presumat. Qui si defuerit, vel occupatus fuerit, omnia pro illo compleat. Cantoris est libros officii *sui* in ecclesia prout poterit, distribuere; Ad nutum sacriste citius cantare et lectiones abbreviare, alleluia et antiphonas post psalmos, et repeticio // [fol. 14v] -nes post versus incipere; antiphonas ad Benedictus et ad Magnificat inponere, et *abbati* *quando* incepturus est cantando pronuntiare et tunc canticum incipere; omnes qui in ecclesia falluntur in cantu vel psalmodia per omnia emendare. Extra vero nusquam presumat, nisi in capitulo lunam et breve pronuntiantes. *Debet etiam* breve facere tribus diebus ante

(Dist. 2, cap. 5, p. 329)

De Cantore et solatio ejus

Cantor debet stare in dextro choro, et succentor in sinistro; et unusquisque in choro suo fratres ad vigilandum et cantandum excitare, negligentias de antiphonis, psalmis, responsoriis et hymnis atque versiculis unusquisque in suo et in altero si alter non emendaverit, corrigere ut fratres *ordinate* stent vel sedeant providere; in festis duplicibus chorum custodire, ad omnes horas hymnos incipere et antiphonas inponere. *Porro cantor pro qualibet negligentia succentor pro intolerabili in altero choro possunt transire et etiam de suo in altero negligentias, si necesse fuerit, emendare.* Cetera vero ad cantorem pertinentia, cantore presente et exoccupato, succentor facere non praesumat; qui si defuerit, vel occupatus fuerit, cuncta pro illo facere non praesumat: quod si defuerit, vel occupatus fuerit cuncta pro illo compleat. Cantoris est libros officii *sui* in ecclesia prout poterit distribuere, ad nutum sacristae citius cantare, lectiones abbreviare, alleluia et antiphonas post psalmos et repetitiones post versus responsorii incipere; antiphonas ad Benedictus et ad Magnificat inponere et *abbati* *quando* incepturus est cantando pronuntiare et tunc canticum incipere; omnes qui in ecclesia falluntur in cantu vel psalmodia per omnia emendare; extra vero nusquam praesumat, nisi in capitulo lunam et breve pronuntiantes. *Debet etiam* breve facere, tribus die-

Pascha, in Rogationibus, in vigilia Pentecostes et in Natale Domini et jejuniis, servitium et processiones in festis ordinare, et singula in tabula scribere. Quod si *quid* horum quam in capitulo recitatum breve fuerit, mutare voluerit, et illi quem delet et illi quem indicare debet. Horum negligentias per se vel per alium debet supplere :

ad aquam benedictam, ad mandatum, in Capite jejunii et ad omnes processiones versus et antiphonas incipere, excepto quod si *abbas* affuerit; *Hodie beata virgo Maria* et Ingreddiente Domino ipse incipiat quae cantor ei pronunciet. In vigilia Pasche annos Domini, epactas, concurrentes, indicationes in cartula scripta, et quinque grana incensi cereo debet affigere. Ad communicandum vel unguendum infirmum, quis aquam, quis ignem, crucem ferre debeat, et quae facienda sunt et quae cantanda sunt providere. Ad officium defunctorum Kyrieleyson et antiphonas incipere, ad benedictionem, ad unctionem, ad sepulchrum librum *abbati* preparare et ante eum apertum tenere. Septimum et tricesimum diem defunctorum computare et in capi // (fol. 15r) -tulo dicere breviter pro ipsis mittenda et in calendario anniversaria scribere, et in capitulo allata legere. Si quando *abbas*, clericus vel converso moriente, defuerit, in primo capitulo quo affuerit, eum *commonefaciat*.

Pascha, in Rogationibus, in vigilia Pentecostes, et Natalis Domini, et jejuniis, Servitium et Processiones in Festis debet ordinare, et singula officia in tabulis scribere : **quod** si horum postquam in Capitulo recitatum breve fuerit, mutare voluerit, illi quem delet, et illi quem scribit, indicare debet : horum negligentias vel per se, vel per alium debet supplere :

ad Aquam Benedictam, ad mandatum, in capite jejunii, et ad omnes Processiones, sponsoria, versus, et antiphonas incipere, excepto quod si **Prior** adfuerit, et responsorium ingreddie Domino, ipse incipiat, quae Cantor ei pronunciet. In vigilia Paschae Annos Domini, epactas, **antiphonas, responsum accepit**. Et concurrentes et indicationes in chartula scribere, et quinque grana incensi cereo debet affigere. Ad communicandum infirmum, vel unguendum, quis aquam, quis ignem, **quis** Crucem ferre debet, et quae facienda sunt **aut** cantanda providere, ad Officium Defunctorum Kyrieleyson et ant. incipere : ad Benedictionem, ad Uctionem, ad Sepulturam, librum **Patriarchae, vel Priori** preparare, et ante eos apertum tenere. 7 et 30 diem defunctorum computare, et in Capitulo dicere breviter pro ipsis mittenda et in calendario anniversaria scribere, et in Capitulo allata legere, si **Prior** Clericus, vel Converso moriente defuerit in primo Capitulo, quo ei adfuerit, eum absolvat.

*) Wat alleen aan SS eigen is werd in vetjes gedrukt; in de Prémontré-teksten werd gecursiveerd wat in SS niet voorkomt.

PW

(p. 28-29)

De Armario et solatio ejus

SS *)

(Dist. 2, cap. 7, p. 47)

De Armario et ejus solatio

PM

(Dist. 2, cap. 7, p. 330)

De Armario et solatio ejus

Ad armarium pertinet libros custodire et emendare, *in Capite jejunii in capitulo afferre et ad jussum abbatis distribuere et cuique suum quando perlegerit mutare*, Hora lectionis in conventum afferre et referre, *lectiones terminare, legentibus providere, si utilis ad hoc fuerit*; quid in ecclesia legendum sit et quando incipiende sunt historie cum cantore concordare, et quod *ibi minus* legitur, legentibus in refectorio mutuo accipere cum necesse fuerit, et nostros quaerentibus accommodare, sed non Priore ignorante. Debent etiam illi noti esse omnes libri Monasterii et Ecclesiae necessarii, collectaneo textus **uti**, Epistolarii quatenus, si quis eorum quibus ipsi sunt necessarii deviat *videlicet*, textus epistolarii, quatinus si quis eorum quibus ipsi sunt necessarii deviat, perdidit *signum* aut non potuerit reperire locum, ipse sine mora *inveniat*.

Ad armarium pertinet libros custodire, et singulos **Canonicis et** Fratribus prout oportuerit, ad jussum Prioris distribuere, et cuique suum quando perlegerit, mutare: hora lectionis in Conventum afferre et referre. Quid in Ecclesia legendum sit, et quando incipiendae sunt historiae cum cantore concordare, et quod in refectorio legitur legentibus ostendere: libros mutuo accipere cum necesse fuerit, nostros quaerentibus accommodare, sed non Priore ignorante. Debent etiam illi noti esse omnes libri Monasterii et Ecclesiae necessarii, collectaneo textus **uti**, Epistolarii quatenus, si quis eorum quibus ipsi sunt necessarii deviat *videlicet*, textus epistolarii, quatinus si quisquam eorum quibus ipsi sunt necessarii deviat, perdidit *signum*, aut non potuerit reperire locum, ipse sine mora *inveniat* ei.

* Wat alleen aan SS eigen is werd in vetjes gedrukt; in de Premonstreit-teksten werd gecursiveerd wat in SS niet voorkomt.

Vergelijkt men deze teksten nauwkeurig, constateert men dat een aanzienlijk deel ervan identiek is bij PW, SS en PM. Verder dat sommige passussen van PW in SS en PM in verkorte vorm werden genomen.

Hetzelfde kan worden gezegd van de meeste hoofdstukken. We geven hier ook een voorbeeld waar « uitzonderlijk », de tekst van SS langer is dan die van de Premonstratenzer-versies. In het hoofdstuk : « De Novitiis probandis » last SS de zin in : « Et statim recipiantur per Patriarcham, vel per Priorem, si canonicus fuerit, de consensu Conventus, si frater simplex, per Priorem » vóór : « Post renunciantes saeculo, enz » ³⁷).

Deze tekstvergelijking biedt nochtans geen vaststaande conclusie aan om tot een tekstkritische situering te komen : PW PM SS. Er zijn immers aanduidingen die in verschillende richting wijzen. Dit komt nog sterker uit bij de vergelijking van de drie hierboven besproken bronnen met de Premonstratenzer Codex penitentialis van vóór 1161-1171, die door L. Milis werd uitgegeven en die volledig dezelfde volgorde heeft als PM ³⁸). De SS-tekst geeft b.v. in het hoofdstuk : « De levioribus culpis » het woord « *atrii* » zoals PW en PMi, daar waar PM « *monasterii* » geeft.

³⁷ *De Novitiis probandis*, in SS (Dist. I, cap. XIII), p. 35; bij PW (p. 37-38), bij PM (Dist. I, cap. XVI, p. 328). Voor de laatste twee cfr. L. MILIS, *De Premonstratenzer-wetgeving*, in : *Analecta Praemonstratensia*, XLIV (1968) p. 200.

³⁸ L. MILIS, *De Premonstratenzer-wetgeving...*, in : *Analecta Praemonstratensia*, XLIV, 1968, p. 189; XLV, 1969, p. 10-15.

De levioribus culpis

Hæc sunt leviores culpe: / si quis mox ut signum datum fuerit non / relictis omnibus quæcumque in manibus habuerit, cum / matura *tamen* festinatione differat se præparare / ut secundum regulam ad ecclesiam ordinate cum processione / et composita cum silentio veniat infra septa atrii / vel *extra in vicino manens; si ad capitulum vel si ad / collationem non venerit; si commune mandatum dimiserit, si ad opus / manuum non occurrerit, si in conventum venire distulerit, si ibidem aliquid tumultus et iniqui / studinis fecerit; si ad mensam cum ceteris non venerit / si ad communem rasuram presens non fuerit; si dor / mientibus fratribus per negligentiam defuerit, presens ali / quam in dormitorio in quietudinem fecerit; de via / veniens eadem die, si fieri potest, benedictionem accipere / neglexerit, vel absque ea de monasterio, nisi ad possessiones vicinas vadens plus una nocte mortuus / exierit; de clauastro sine licentia exierit; per licentiam / egressus, moram fecerit; si corporale vel lintheos ad portandos aptatos et ad patenam involvendam, aptatum, / stolam vel phanoneum negligentem ad terram deiecit / rit.*

De levioribus culpis.

Hæc sunt leviores culpe: si quis mox ut signum / datum fuerit, non relictis omnibus quæcumque in / manibus habuerit, cum matura festinatione differat se / præparare et secundum Regulam ad Ecclesiam ordinate / cum processione infra septa atrii, vel cantandi officium non attentissime compleverit, responsorium vel antiphonam incepturus, Chorum turbaverit, male legendo vel **canendo** offendens, non statim se coram omnibus humiliaverit. Si in / Conventum venire distulerit, si ibidem aliquid tumultus / vel in quietudinis fecerit. Si ad mensam cum ceteris / non venerit. Si ad communem rasuram presens non fuerit. Si in dormitorio aliquam in quietudinem fecerit. Si / per licentiam de Claustro egressus, moram fecerit **indecentem**. Si Corporale, vel lintheos ad portandum Ca / licem vel Patenam involvendam aptatos, Stolum vel / favonem negligentem ad terram deiecit.

Cap. I] He sunt leviores culpe.

Si qui mox ut signum datum fuerit, non relictis omnibus quæcumque in manibus habuerit, cum matura *tamen* festinatione differat se præparare ut secundum regulam ad ecclesiam ordinate cum processione et composita et silentio veniat infra septa atrii *vel extra in vicino manens; designatum sibi legendi* cantandi officium non attentissime compleverit, responsorium vel antiphonam incepturus eorum turbaverit; male legendo vel *cantando* offendens, non statim se coram omnibus humiliaverit, si in conventu venire distulerit; si ibidem aliquid tumultus vel in quietudinis fecerit; si ad mensam cum ceteris non venerit; si ad communem rasuram presens non fuerit; si *presens* in dormitorio aliquam in quietudinem fecerit; si per licentiam de clauastro egressus, moram fecerit; si corporale vel lintheos ad portandos calices uel *ad* patenam involvendam *non aptaverit*; stolam vel phanoneum negligentem ad terram deiecit.

De levioribus culpis

Hæc sunt leviores culpe. Si quis mox ut signum datum fuerit, non relictis omnibus quæcumque in manibus habuerit cum matura *tamen* festinatione differat se præparare, et secundum regulam ad ecclesiam ordinate cum processione et composita et cum silentio veniat infra septa *monasterii, vel extra in vicino manens designatum sibi legendi* vel cantandi officium non attentissime compleverit, responsorium vel antiphonam incepturus vel antiphonam turbaverit, chorum male legendo vel *cantando* offendens non statim se coram omnibus humiliaverit; si in conventu venire distulerit; si ibidem aliquid tumultus vel in quietudinis fecerit; si ad mensam cum ceteris non venerit; si ad communem rasuram presens non fuerit; si *presens* in dormitorio aliquam in quietudinem fecerit; si per licentiam de clauastro egressus moram fecerit; si corporale vel lintheos ad portandos calices et *ad* patenam involvendam aptatum, stolam vel fenonam negligentem ad terram deiecit.

In het hoofdstuk : « De graviori culpa » lezen we in SS het woord « *fraterna* » zoals in PM, daar waar het woord « *superna* » gebezigd wordt in PW en PMi. In het hoofdstuk : « De gravissima culpa » lezen we in SS en PM : « *ferre* », in plaats van « *scire* » in PW en PMi ³⁹⁾.

Belangrijker voor een juiste besluitvorming lijkt ons het volgende voorbeeld. In het hoofdstuk : « De Minutione » komt in de SS-tekst de zin voor : *et coenati vero eant ad completorium*, zin die totaal ontbreekt in de PM-versie, doch, — laat staan in gewijzigde vorm —, wel voorkomt in PW en PMi. PW geeft : *cenati vero eant ad completorium cum conventu*; PMi luidt : *In tertia die eant ad capitulum; cenati vero ad completorium et ad matutinas* ⁴⁰⁾.

Het hoofdstuk : « De mediis culpis » geeft in al de Premonstratenzer-versies de zin : *Qui autem silentium fregerit, sicut in generali capitulo statutum est, una die in pane et aqua jejunabit*. In de SS-tekst wordt de aanvang van die zin aldus geformuleerd : *Qui in mensa, vel in ecclesia vana verba protulerit, et risui apta, sicut in...* ⁴¹⁾.

Uit al het voorgaande kunnen we besluiten dat SS hier en daar meer overeenkomst vertoont met de versie PW en PMi, dan met de versie PM, alhoewel SS met PM gemeen heeft : de indeling van de tekst, en zeer vele teksten die identiek zijn in PW en PM.

Een oplossing voor die ambigüiteit van herkomst van de SS-tekst, vindt men nochtans door aan te nemen dat die tekst (— daar hij het meeste overeenkomst vertoont met PMi en PM —) evenals de versies PM en PMi, teruggaat tot een niet gekende, herziene versie van PW, — versie die L. MILIS [Py] noemt — maar die als zodanig is verloren gegaan. En het zou die versie zijn die aan de basis lag én van SS én van PMi én van PM, en waarin ter verduidelijking voor raadpleging ervan, voor het eerst de distinctiones-indeling voorkomt ⁴²⁾.

Volgens L. MILIS dateert deze [Py]-versie zeker van vóór 1159-1160, en wel van tussen 1143 en 1159-1160, vermoedelijk van ca. 1145 ⁴³⁾.

De Heilig-Graftekst SS van het klooster Hoogeruuts, als afkomstig van de [Py]-versie van ca. 1145, klimt dus op tot het patriarchaat van

³⁹⁾ *Ibid.*, XLIV, 1968, p. 189; XLV, 1969, p. 19.

⁴⁰⁾ *Ibid.*, SS, Dist. 1, cap. XVI, p. 39; PM, Dist. 1, cap. XX, p. 328, PW, p. 58.

⁴¹⁾ SS, Dist. 3, cap. II, p. 63; — PW, p. 35, n. — PM, p. 332; — L. MILIS, *De Premonstratenzer-wetgeving...*, in : *Analecta Praemonstratensia*, XLIV, 1968, 189; XLV, 1969, p. 11.

⁴²⁾ L. MILIS, *De Premonstratenzer-wetgeving...*, in : *Analecta Praemonstratensia*, XLIV, 1968, p. 188-190, 194-214.

⁴³⁾ *Ibid.*, p. 194-198, 212. — *Supra*, p. 15, vn. 31.

Willem I van Mechelen en Vlaanderen, prior van het Heilig-Graf in Jeruzalem en patriarch van 1130 tot 1145, of tot het patriarchaat van Fulcherius, aartsbisshop van Tyrus, patriarch gekozen in 1146 en overleden in die waardigheid in 1157 ⁴⁴).

Patersstraat, 26

Zr. HERESWITHA, Ord. S. Sep.

B - 2300 Turnhout

⁴⁴) P. GRECH, o.c., p. 58-59. — A. DE MAS LATRIE, *Les patriarches latins de Jérusalem*, in: *Revue de l'Orient latin*, I, Paris, 1893, p. 16-41, speciaal p. 18.